

Sosyal Teorisyenlerin İktidar Problemine Bakışları ve Yaklaşımlar Arasında Karşılaştırma

Erol Uyanık¹

Özet

İktidar üzerine farklı düşünürlerin tartışmaları, bize eleştirel düşünmenin ve çoğul bakış açılarının önemini hatırlatır. Toplumda adalet, özgürlük ve demokrasi arayışları sürerken, iktidarın nasıl çalıştığını çözümlemek her zamankinden elzemdir. Bu raporda karşılaştırılan kuramsal perspektifler, birbirlerini tamamlayıcı şekilde kullanılabilirdiğinde, iktidarı sadece bir baskı mekanizması olarak değil, aynı zamanda üretici, şekillendirici ve potansiyel olarak dönüştürülebilir bir güç olarak da görmemizi sağlar. Böylelikle, bireyler ve toplumlar olarak içinde yaşadığımız güç ilişkilerini daha bilinçli değerlendirebilir; daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir gelecek için gereken değişimleri talep etme ve gerçekleştirme konusunda bir fikir donanımına sahip olabiliriz.

Giriş

İktidar kavramı, toplumsal teori ve siyaset felsefesinin merkezinde yer alan, modern toplumu anlamak için kritik öneme sahip bir olgudur. Kuramlar, değişik zaman dilimlerinin bakış açılarının tezahürü olma niteliği yanında, değişik dönemlerin algılayış tarzlarını da gösterme amacındadır. İktidar söylemine ait kuramlar, filozofların, iktidar kavramına bakış açısından hareketle birey, toplum, güç, bilgi eksenini ve bunların toplumsal yapıda işledikleri rollere işaret etmelerinden oluşmaktadır.

“Güç sözcüğü, etkisi bakımından doğrudan ve burada olan bir şeyi, iktidardan daha dolaysız bir biçimde zorlayıcı bir şeyi getirir akla. Fiziksel güç deyişi, gerçekte aynı fikrin yalnızca daha açık bir ifadesidir; çünkü daha aşağı ve kaba dışavurumların içindeki iktidar, her zaman güç olarak daha iyi betimlenmiştir... güç kendisine zaman tanıdığı anda iktidar haline gelir, ama kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç çıplak güç haline geri döner.

1 Dr.,

İktidar daha geneldir ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işler; iktidar çok daha fazlasını içerir, ama daha az dinamiktir. İktidar daha törenseldir, hatta belirli bir sabır ölçüsü vardır” (Canetti, 2010, 283).

İktidar kuramları aynı zamanda, bireylerin ve grupların davranışlarını, toplumun yapısını ve tarihsel değişimini de açıklamaya çalışır. Bu alanda çalışmalar yapan Michel Foucault, Karl Marx, Max Weber ve Friedrich Nietzsche gibi düşünürler, iktidar kavramını, kendi teorik çerçeveleri içinde tanımlamış, kaynağını ve işleyişini farklı boyutlarda ele almışlardır. Bu çalışmada bahsi geçen düşünürlerin iktidar anlayışları, derinlemesine incelenip karşılaştırılacaktır. Öncelikle her bir düşünürün iktidarı nasıl tanımladığı, iktidarın kaynağı ve toplumsal ve bireysel düzlemdeki işlevine dair görüşleri, modernite kavramına yönelttikleri eleştiriler ve eşitlik, özgürlük, rasyonalite gibi kavramlara yaklaşımları ortaya konacaktır. Ardından, ortak noktalar ve ayrışan yönler belirli kriterlere göre tablolar ve açıklamalarla karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu bağlamda ilgili çalışmada iktidar kavramına farklı ve benzer şekillerde yaklaşan sosyal teorisyenler değerlendirilecektir.

Liberal Düşünürlere Göre İktidar Kavramı

Liberal düşünürlere göre, toplumda güç ergi tek bir merkez veya örgütte toplanmamış, geniş kesimler tarafından paylaşılmıştır. Liberallere göre iktidar değişik kaynaklardan topluma yayılmıştır ve parçalı bir yapıdır. Bir başka deyişle incelendiğinde; iktidar pek çok parçaya ayrışabilir. Liberal düşünürler, modern toplumdaki devlet kurumları ve sivil toplum yapısı arasında ayrılık ve denge unsuru olduğunu vurgularlar. “Toplumda etkili olan çok sayıda baskı grubu vardır ve bu grupların hiçbirisi demokratik yaşam üzerinde veya toplumu şekillendirmede tek başına etki sahibi değildir. Çıkarları arasında çatışma olan bu grupların mücadelesinin bir sonucu olarak devletin toplum üzerindeki etkisi sınırlıdır”(Öztekin, 2000, 14-15).

Liberal düşünürlere göre, toplumdaki bireylerin haklarını korumakla yükümlü olan ve sosyal sözleşmenin neticesinde kurulmuş devlet kurumu, tarafsız bir hakem rolündedir. Bu sebeptendir ki, devlet denilen mekanizma, küçük bir sınıfın çıkarlarını değil, tüm toplumun çıkarlarını koruyan bir organdır. “Bir birey veya grup, diğer birey ve grupların haklarını ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunursa ya da yaptığı anlaşmaların şartlarına uymazsa, tarafsız bir hakem olan devlet iktidarı tarafından cezalandırılır”(Heywood, 2007, 50).

Liberalist yaklaşımı; yani ortak anlayışa dayalı toplum görüşünü savunanlar, iktidar kurumunun ademi merkezîyetçi bir yapı bir şekilde topluma yayıldığına ve toplumun bireyler tarafından paylaşılan değerler

nedeniyle bir arada durduğuna inanırlar. İktidar yapısının, çatışmaya mı yoksa uzlaşmaya mı dayalı olduğu sorusu, iktidarın hangi biçimlerde şekillendiği ve hangi unsurları barındırdığı sorusuyla da bağlantılıdır. “Büyük iktidar biçimleri, çoğul ve korkusuz güçler karşısında ve özdeş hukuklar üzerinde bir hukuk ilkesi olarak varoldular. Üçlü bir özellikleri vardı: Birleştirici bir bütün olarak yapılanmak, istencini yasaya karşı tanımlamak; bir de yasaklama ve yaptırım mekanizmaları yoluyla hareket etmek”(Foucault, 1993, 93). İktidar kurumunun, belli başlıca tanımlanmış üç biçimi vardır; mülkiyet ve pazar kavramları çerçevesinde şekillenen ekonomik iktidar, sınıfsal çerçeve içerisinde ideolojik iktidar ve kurumlar ekseninde siyasi iktidar. “Her siyasi toplumda iktidar üç temel işlevi yerine getirir: karar alma (yasama), siyasi kararları uygulama (yürütme) ve uygulamayı denetleme (yargı). Bu işlevler sırasıyla yasama organı, hükümet ve bürokrasi ve yargı kurumu tarafından yerine getirilir. Siyasal sistemin türü ne olursa olsun, iktidar bu üç işleve göre örgütlenmiştir”(Dursun, 1997: 11).

İktidarın Tanımı ve Kaynağı

Liberal düşünce geleneği, iktidar kavramını bireylerin sahip olduğu haklar ve toplumsal sözleşme temeli üzerinden tanımlar. Liberalizme göre siyasi iktidar, bireylerin devredilmiş rızasına dayanır ve meşruiyetini bu rızadan alır. “Birey kendisini dış dünyaya bağlayan simgesel göbek bağından ne ölçüde kurtulmuşsa, o ölçüde özgürdür; ya da kurtulmadığı ölçüde özgürlükten yoksundur; ama bu bağlar ona güvenlik duygusu, bir ait olma, köklerinin bir yere bağlı olduğu duygusunu vermektedir”(Fromm, 2008, 36). John Locke gibi erken dönem liberal düşünürler, insanların doğuştan gelen yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkı gibi haklara sahip olduğunu, devletin ise bu doğal hakları korumak amacıyla oluşturulan bir sözleşme çerçevesinde kurulduğunu savunurlar. Bu bakımdan iktidarın kaynağı, ne ilahi kaynaklı bir hak, ne geleneksel imtiyaz, ne de salt güce sahip olmaktır; sadece halkın rızası ve hukuk ilkelerinin üstünlüğüdür. Locke, hükümetin meşruiyetini halkın onayından alması gerektiğini ve bu onayın ihlali durumunda halkın direnme hakkı olduğunu dile getirmiştir. Montesquieu ise iktidarın kötüye kullanımını önlemek için güçler ayrılığı ilkesini ortaya atarak, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrıştırılması gerektiğini belirtmiştir. Liberal düşüncede iktidar, mutlak sınırlarının çizilmesi ve denetlenmesi gereken tehlikeli bir güç olarak görülür; çünkü iktidar kurumunun yozlaştırıcı özellikleri vardır ve mutlaki iktidar, mutlak olarak yozlaştırıcı şeklindeki anlayış, liberal anlayışın ana kaygı noktalarından biridir. Bu nedenle anayasal yapı, hukuk devleti ilkeleri, denge ve denetleme mekanizmaları gibi kriterler, liberallerin iktidarı tanımlarken önemle belirttikleri unsurlardır. Liberalizmin özünde, birey ve onun hakları

en üst değerdir; siyasal iktidar ise bu hakların güvence altına alınmış olması koşuluyla meydana gelmiş meşru bir oluşum olarak değerlendirilir.

Toplum, Birey ve Modernite

Liberal düşünürler toplumu, özgür ve eşit haklara sahip bireylerin oluşturduğu bir sözleşme alanı olarak görürler. Toplumun meşru düzeni, bireylerin rasyonel bir biçimde üzerinde anlaştığı hukuki ve ahlaki kriterlere uygun olarak kurulmalıdır. Dolayısıyla liberal perspektifte iktidar; toplumdaki bireylerden oluşan ve toplumun genel iyiliği için var olan ve hizmet veren bir roldedir.

Moderniteye Bakış

Liberal düşünürler genellikle modernitenin akılcılık, ilerleme, bireysel haklar, laik hukuk düzeni gibi değerlerini sahiplenirler. Zaten liberalizm, bir Aydınlanma Çağı ürünü olarak doğmuş ve mutlak monarşi, feodal ayrıcalıklar, kilise despotizmi gibi geleneksel iktidar biçimlerine karşı, halkın temsili, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve kanun önünde eşitlik prensiplerini getirmiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız Devrimi'nin sonrası İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi; liberal ilkeleri modern devletin temeline yerleştirmiştir. Liberal düşüncede modern yaklaşım, keyfi iktidarın yerine anayasal düzenin ve keyfiliğin yerine akılcı yönetimin geçişidir. Ancak bazı liberaller modern demokrasinin olası zaafalarına da işaret etmişlerdir: Alexis de Tocqueville, demokratik eşitlik ideallerinin çoğunluk tahakkümü doğurabileceğini ve bireyleri ilgisiz bir konformizme sürükleyebileceğini belirtmiş; John Stuart Mill, çoğunluğun tiranlığına karşı bireysel özgürlükleri koruma gereğini vurgulamıştır. Yine de genel anlamda liberaller, modern toplumun eleştirisinden çok savunuculuğunu yapar konumdadırlar. Liberallerin ödevleri, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi modern değerlerin derinleştirilmesi ve korunmasıdır.

Eşitlik, Özgürlük, Rasyonalite

Liberal gelenekte, eşitlik; öncelikle hukuki eşitlik ve siyasi eşitlik ve kanun önünde eşitlik anlamına gelir. Bütün bireyler, yasalar karşısında eşit haklara sahip olmalı, doğuştan gelen soyluluk veya kast ayrıcalıkları olmamalıdır. Bu eşitlik, liberalizmin feodaliteye karşı kazandığı büyük başarıdır. Ancak liberaller, fırsat eşitliği ilkesini de desteklerken, ekonomik sonuçlarda tam eşitlik gibi bir hedefi savunmazlar; zira insanlar yetenek ve çaba bakımından farklılık göstereceğinden ortaya çıkan rekabetçi eşitsizlikler, doğal ve hatta ilerleme için de gereklidir. Özgürlük, liberalizmin belki de en yüce değeridir. Negatif özgürlük, bireyin, başkalarının ve özellikle de devletin

müdahalesinden azade olmalı ve temel olarak, düşünce, ifade, din, mülkiyet, girişim özgürlüğü gibi haklar güvence altına alınmalıdır. John Locke için mülkiyet özgürlüğü, Stuart Mill için düşünce ve yaşam tarzı özgürlüğü gibi yaklaşımlar, liberallerin vazgeçilmezlerindendir. Bununla birlikte liberalizm, özgürlüğün herkes için geçerli olabilmesi adına hukukî bir düzen ve asgari bir devlet gerekliliğini de kabul eder ve bu nedenle de anarşizmden ayrılır. Liberal düşüncede özgürlük ve düzen birbiriyle dengelenmelidir. Mill'in Zarar İlkesine göre bireyin özgürlüğü, başkasına zarar vermeye başladığı noktada sınırlandırılabilir. Rasyonalite konusuna gelince, liberal düşünürler Aydınlanma akılcılığına büyük önem verirler. İnsanın akıl yoluyla hem kendi çıkarını hem de ortak iyiyi kavrayabileceğine dair bir iyimserlik vardır. Bu yüzden liberal siyaset teorisi, kamusal tartışma, çoğulculuk, kanıtlara dayalı politika gibi unsurları destekler. Kısaca, liberal iktidar anlayışı, anayasal akılcılık ve bireysel haklar ekseninde şekillenir: Meşru iktidar yapısı, toplumun rızasına ve hukuka dayanır ve amacı bireylerin özgürlüğünü ve çeşitliğini korumaktır. Modern devlet, liberal düşüncede; gerekliliği asgari düzeyde tutulacak bir koruyucu rolü olarak idealleştirilir. Dolayısıyla Marx'ın vurguladığı gibi iktidar, bir sınıfın diğerini kontrol etmesi olarak değil, ortak yani toplumsal sözleşmenin uygulayıcısı olarak görülür. Siyasal sistem D. Easton'a göre, toplumsal öteki sistemlerden ayrılırken "yetkeci yolla varlık ve değer dağıtımı" işlevi yüklenir. Easton'un tanımı şu 3 özellik üzerine kuruludur Siyasal sistemin değer ve varlık dağıtması; Bu dağıtımı yetkeci yolla yapması; Bu yetkeci dağıtımın bütün bir toplumu bağlaması (Oktay, 1997: 15)

Ancak uygulamada, liberal demokratik toplumlarda bile iktidarın yoğunlaşması veya ekonomik güç sahiplerinin siyasi sürece etki etmesi gibi sorunlar çıkabildiğini liberaller de kabul eder; bu noktada çözümü yine demokratik mekanizmaları ve sivil toplumu güçlendirmekte ararlar. Her bir düşünür iktidarın doğası ve etkileri konusunda farklı vurgu ve varsayımlara sahiptir. Karl Marx ve Max Weber, iktidarı toplumsal yapının bir fonksiyonu olarak ele almaları bakımından benzeşirler; her ikisi de modern toplumda iktidarın kurumsal biçimlerine odaklanır. Ancak Marx, ekonomik determinizme ağırlık verirken, Weber, ideolojik ve bürokratik çoğulculuğa vurgu yapar. Marx'a göre iktidar, üstyapı kurumları dahil her şeyin altyapıdan ekonomiden belirlendiği bir sınıf hakimiyetidir. Weber ise kapitalizmde bile devlet elitlerinin ve rasyonel otoritenin görece özerk bir gücü olabileceğini, modern devletin sadece burjuvazinin kuklası olarak görülemeyeceğini öne sürer. Bu nedenle Weber, Marx'ın tek boyutlu iktidar anlayışını fazla indirgemeci bulur ve modern toplumun elit çoğulcu bir

iktidar yapısına kaydığını düşünür ve bürokratlar, politikacılar, ve sermaye sahipleri arasında güç bölüşümünü vurgular.

Nietzsche ve Foucault ise, Marx ve Weber'in aksine iktidarı makro yapısal bir çerçeveden ziyade mikro düzeyde veya kültürel ve ahlaki düzeyde analiz ederler. Nietzsche, iktidarın görünmez yüzüne vurgu yapar. Değerler ve ahlak aracılığıyla tahakkümü ortaya koyar. Bu açıdan Marx'ın ideoloji kavramına benzer şekilde, modern eşitlik ve ahlak anlayışının aslında güçlü bireyler üzerinde kurulmuş bir tahakküm aracı olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda her ikisi de modern toplumun mevcut değerlerini sahici özgürlük ve eşitlik getirmede için eleştirir: Marx bu değerlendirmeyi, sınıfsal sömürü perspektifinden yaparken, Friedrich Nietzsche ise sürünün vasatlığı perspektifinden yapar. "Sürü sözcüğü modern anlamıyla kitle kristalleri ve kitleler, hala aynı olan daha eski bir birimden türemiştir. Bu birim sürüdür. On ya da yirmi kişilik gruplar halinde dolaşan küçük hordalar arasında sürü, komunal heyecanın ortak ifadesidir. Sürünün karakteristik özelliği büyümemesi olgusudur. Etrafı boşlukla çevrilidir ve kelimenin tam anlamıyla ona katılabilecek hiç kimse yoktur. En yakıcı dileği daha fazla sayıda olmak olan, heyecan içinde bir grup insandan oluşur"(Canetti, 2010, 97). Nietzsche ile Weber'in moderniteye dair karamsar tespitleri de ortak bir tema olarak görülebilir. Weber, demir kafesten bahsederken, Nietzsche son insan diyerek benzer bir ruh sıkışmışlığına işaret eder. Ancak Nietzsche'nin çözüm önerisi toplumsal değil, üst insan ve aristokratik değerlere dönüş gibi bireysel özelliklerdedir, Weber ise çözümden ziyade durumu tespit etmekle yetinir ve yeni bir bakış sunmaz.

Foucault'nun konumu ise, diğer dört yaklaşım arasında en özgün olanıdır. O, Marx gibi iktidarın her yere nüfuz ettiğini düşünse de bunu tek bir egemen sınıfa bağlamaz; iktidar tek bir merkeze indirgenemez der. Bu yönüyle çoğulcu bir iktidar analizi sunar. Ayrıca Foucault, Nietzsche'nin "güç istenci" fikrini toplumsal analizde uygulamış gibidir. Nietzsche'ye göre güç aslında her aktörde vardır ve mikro eylemlerde de bu görülür. Foucault ve Nietzsche, modern insana yöneltilen eleştirilerinde de ortak yaklaşımdadırlar: Foucault, modern öznenin "normalleştirilmiş" yani itaatkâr bir ürün olduğunu söylerken, Nietzsche bunun ahlaken evcilleştirilmiş, uysal, ve sürüye ait bir varlık olduğunu söyler. Her ikisi de modern özgürlük iddiasını bir bakıma maskelenmiş bir tahakküm olarak ifade eder. Bununla birlikte Foucault, Nietzsche'den farklı olarak tarihsel ve toplumsal araştırmaya dayalı somut çözümlemeler yapar. Nietzsche ise, daha felsefi ve soyut düzeyde kalır.

Marx, Nietzsche, Weber ve Foucault'nun dördü de modernitenin getirdiği iktidar biçimlerine eleştirel yaklaşırken, liberaller; modernitenin

kendi ideallerine uygun yaşanmasını sağlamaya çalışır. Liberaller, bireyler için eşitlik ve özgürlük hedeflerken, Marx onları mevcut düzende sahte bulur, Nietzsche ise tehlikeli veya anlamsız görür, Foucault koşullu ve bağlamsal olarak değerlendirir, Weber ise formal düzeyde önemli bulsa da fiiliyatta tam gerçekleşemediğini belirterek gerçekliğini sorgular. Benzerlikler açısından bakıldığında ise, liberal yaklaşım ile Weber arasında bir paralellik kurulabilir: Weber'in kişisel değerleri liberal-demokratik olarak değerlendirilebilir. Weber, Alman anayasasının hazırlanmasına katılmış, temsili demokrasiyi desteklemiş bir liberaldir. Bu yüzden Weber, iktidarın meşruiyeti konusunda; hukuk devleti, parlamenter denetim gibi liberal ilkelere önem verir. Fakat Weber, sosyolog kimliğiyle, liberal ideallerin tek başına iktidar olgusunu açıklamaya yetmediğini, modern toplumda seçkinlerin ve bürokrasinin kaçınılmaz rolü olduğunu ortaya koyar ve bu yaklaşımı bir tür elitler kuramı olarak da okunabilir. Diğer yandan, Marx ve liberalizm zıt kutuplardadır: Marx, liberal hak ve özgürlük söylemini burjuva ideolojisi olarak mahkûm eder ve gerçek özgürlüğün ancak sınıfsız toplumda geleceğini savunur. Liberalizm ise Karl Marx'ın önerdiği proleter diktatörlüğü yani işçi sınıfı iktidarını, geçici bile olsa bireysel haklar açısından kabul edilemez bulur; tarih de iki düşüncüyü karşı karşıya getirmiştir. Nietzsche ve liberalizm de uyumsuz: Liberalizmin eşitlikçi ve demokratik özünü, Nietzsche köle ahlakı diyerek hor görür. Foucault'nun liberalizmle ilişkisi daha nüanslıdır; Foucault doğrudan liberal bir aktör olmamakla beraber geç dönem çalışmalarında biyo-iktidar analizleri içinde liberal yönetimselliğin özellikle refah devleti ve neo liberal dönemlerin tekniklerini incelemiştir. Kimi düşünürler, Michel Foucault'nun iktidar analizlerinin liberalizmle örtük bir diyalogu olduğunu iktidarı sınırlamanın yollarını araştırdığı öne sürerler, ancak bu tartışmalıdır.

Friedrich Nietzsche, Karl Marx, Max Weber, Michel Foucault gibi düşünürler ve Liberal Yaklaşımlar ekseninde iktidar anlayışları, kolektif yapısalcı yaklaşımdan bireysel psikolojik yaklaşıma; normatif savunuculuktan, eleştirel genellemelere kadar uzanan geniş bir yelpaze sunar. Bu düşünürlerin ortaya koyduğu farklı bakış açıları; iktidar tanımlamasının tek bir teoriyle tam olarak açıklanmaya yetmeyecek kadar karmaşık bir olgu olduğunu gösterir.

Michel Foucault ve İktidar

Fransız düşünür Michel Foucault, önemli iktidar kuramcılarındandır ve modern dönem iktidar söylemini, hiçbir şekilde temsiliyetçi özelliği olmayan ve hümanist olmayan bir süreç olarak ele almaktadır. "Foucault'a göre iktidar; dağılmış, belirsiz, şekilsiz, öznesiz bir olgudur ancak bireylerin fiziksel gövdelerini ve toplumsal kimliklerini oluşturmaktadır. Buna göre iktidarı bir üst yapı kurumu olarak gören ya da sınıf ilişkilerine bağlayan

bütün modern kuramların yadsınması gerekir. Foucault için iktidar her şeyi düzenlemektedir ama mutlak değildir, parçalanmıştır, çoğulcudur ve beraberinde direnmeyi, mücadeleyi getirmektedir”(Foucault, 2000, 142) .

Michel Foucault, iktidarın kaynağını belli bir yapıya ya da belli bir merkeze, yani iktidarın tepe noktasındaki kuruma yerleştiren bütün çözümlemeleri reddeder. “Siyasal iktidar, toplumun kim tarafından, hangi ilkelerle ve nasıl yönetileceğini belirler. Meşruiyet, otorite, itaat ve toplumsal düzen gibi unsurları kapsayarak siyaset ilişkilerini şekillendirir. Aynı zamanda iktidarın kaynağı, güç kullanımı ve yasallık çerçevesinde toplumsal yapıyı düzenler”(Cox ve Furlong, 1985, 9). Düzeneklerin, iktidar uygulamalarının, işleyişlerinin bunların etkili tahakküm biçimlerini uygulamaya çalışılan belirli bir sınıfa ait olmadığını söyleyerek Marxist kuramı eleştirmektedir. “Ona göre iktidar hiyerarşik bir güç, merkez ya da özne değildir. Sayısız ilişki örgüsü olan, önceden kestirilemeyen bir şebekedir. Bunun yanında iktidar belli kişilerin mülkiyetinde de değildir. İktidar öyle bir ilişkiler şebekesi veya yönden A devletine bağımlı B devleti, A devletinin hiçbir zorlaması olmadığı durumlarda bile, içinde bulunduğu ekonomik bağımlılık halinden dolayı A devletinin isteklerine kendiliğinden uyar”(Lukes, 1997, 631).

Foucault’a göre eşitsizlik olarak iktidar durumunda; toplumdaki sınırlı kaynaklardan etkin olarak yararlanma ve onları kullanma konusunda grupların sahip oldukları kapasite ya da güce odaklanılır. A, B’ye göre toplumdaki kaynaklardan ne kadar pay almaktadır. İktidara ilişkin bir diğer görüş ise iktidarın uzlaşmaya dayalı bir oluşum olduğunu savunur. Bu görüşe göre, toplumdaki değişik kesimlerin çıkarları arasında çatışma olsa bile bir sosyal kesimin ya da toplumsal aktörün kazancı diğer tarafın kazancına engel olmaz; toplumdaki tüm kesimler herhangi bir durumdan ortak kazanç elde edebilirler. “Toplumda, toplumsal norm ve değerler etrafında bir konsensüs oluştuğu için toplumun temeli çatışmaya değil uzlaşmaya dayanır. Thomas Hobbes gibi bir iki istisna dışında liberal düşünürler bu tip bir toplum ve iktidar anlayışından yarıdılar”(Lukes, 1997, 632) .

İktidarın Tanımı ve Kaynağı

Michel Foucault, iktidar kavramını klasik egemenlik modellerinden tamamen farklı bir şekilde ele alır. Foucault’ya göre iktidar her yerdedir; çünkü sadece devlette, sınıfta veya bir grubun elinde değil, toplumun her ilişkisinde dolaşımdadır. İktidar, belirli kişi ya da kurumların sahip olduğu bir mülk değil, söylemlerde, bilgi sistemlerinde ve gündelik pratiklerde vücut bulan bir ilişkiler ağıdır. Foucault’nun ünlü ifadesiyle: İktidar her yerdedir; çünkü her yerden gelmektedir şeklindeki bakış açısı, iktidarı

merkezi ve görünür kralın ve devletin iktidarı olmaktan çıkarıp dağınık ve mikro düzeyde işleyen bir şey olarak tanımlar. İktidar ne bir ajandır ne de salt bir yapı; onu bir meta iktidar, toplumu baştan aşağı kateden bir hakikat rejimi olarak görür. Bu rejim, toplumda neyin doğru veya neyin yanlış sayılacağını belirleyen bilgi ve söylem kalıplarıyla işler. Michel Foucault, iktidar ve bilgi bileşimini vurgulayarak, bilginin iktidarı ürettiğini, iktidarın da bilgiyi şekillendirdiğini belirtir. Tıp, psikiyatri, kriminoloji gibi modern bilimler, bireylerin bedenlerini ve davranışlarını tanımlarken aynı anda onları kontrol etmenin yollarını da sunar. Bu nedenle iktidar, sadece yasaklayan veya cezalandıran değil, üreten bir yapıdır: bilgiyi üretir, öznelere tanımlar ve böylece gerçekliği de inşa eder.

Toplum ve Birey: Disiplin ve Biyopolitika

Michel Foucault, iktidarın toplum ve birey üzerindeki etkilerini özellikle disiplinler iktidar ve biyopolitika kavramlarıyla açıklar. Geleneksel iktidar modeli, hükümlerin uyrukları üzerindeki görünür cezalandırma, yasa koyma gibi egemenlik eylemlerine odaklanırken; modern çağ iktidar modeli, daha incelikli ve görünmez tekniklerle işler. Foucault, 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan hapisane, akıl hastanesi, kışla, okul gibi kurumlarda bedenlerin disiplin altına alınmasını inceler. Jeremy Bentham'ın dairesel hapisane tasarımı yani Panoptikon metaforu aracılığıyla, modern toplumda bireylerin sürekli gözetim tehdidiyle içselleştirdikleri bir denetim mekanizmasını anlatır. "Toplumlar, güvenliklerini sağlamak ve mevcudiyetlerini devam ettirmek için, tarihin her döneminde çeşitli önlemler alma zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu önlemler, bir yandan toplumun üyesi olan bireyler ile grupların davranışlarının yönlendirilmesi ve sürekli olarak izlenmesi, diğer yandan da toplumlararası ilişkilerde toplumun devamlılığının sürdürülmesine yönelik uygulamaların geliştirilmesi anlamına gelir. Bu pratikler, genel anlamda toplumsal denetim olarak adlandırılır"(Olgun, 2008, 23). Bu disiplinler iktidar yaklaşımı sayesinde bireyler, sanki sürekli izleniyormuş gibi kendilerini denetler hale gelirler ve bu şekilde de iktidar, bireyin içine işler ve onu itaatkâr bedene dönüştürür. Dahası, devletler modern dönemde sadece bireyleri değil, nüfusu bir bütün olarak düzenlemeye yönelmiştir; doğum, ölüm, sağlık, cinsellik gibi alanları gözeterek biyopolitik bir iktidar uygularlar. "Bu bio iktidarın kapitalizmin gelişmesinin vazgeçilmez bir ögesi olduğu kuşku götürmez; çünkü kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla sağlanmıştır"(Foucault, 1993, 144). Foucault, modernite kavramına eleştirisini, iktidar ekseninde yapar: Aydınlanma çağıyla birlikte akıl ve bilim yükselirken, bunlar insanları özgülleştirmekle kalmamış, aynı

zamanda daha derin bir normalizasyon ve kontrol ağı üretmiştir. Delilik, suça eğilim, cinsellik gibi olgular bilimsel söylemlerle tanımlanıp tedavi veya ıslah adı altında denetim altına alınmıştır. Foucault'ya göre modern toplum, dışsal baskıdan çok içselleştirilmiş disiplinle ayakta durur.

Eşitlik ve Özgürlük

Michel Foucault, geleneksel anlamda etik normlar koymaktan kaçınsa da, çalışmaları modern toplumun özgürlük ve eşitlik söylemlerine eleştirel bir ışık tutar. Örneğin modern hukuk herkese eşitlik ve haklar tanıırken, aynı toplum içinde hapishaneler, tımarhaneler, eğitim sistemi yoluyla bireyler farklı şekillerde kategorilere ayrılır ve normal/ anormal, sağlıklı/ sapkın gibi ikilikler üzerinden eşitsiz muamelelere tabi tutulur. Bir toplum delileri, suçluları tanımlayıp tecrit ederek aslında kendi normallik sınırlarını çizer. Bu yüzden Foucault, mutlak bir özgürlük durumunun olmadığını, iktidar ilişkilerinin olduğu her yerde direniş imkânlarının da olduğunu söyler. Özgürlük, iktidarın tamamen yokluğu değil, iktidar ağları içinde hareket edebilecek alanlar açılmasıdır. Foucault, rasyonalite kavramına da eleştirel yaklaşır: Kantçı anlamda evrensel bir akıl eleştirisi yerine, belirli tarihsel dönemlerde akılcılık adına ortaya konulan bilgi biçimlerinin ardındaki iktidar işleyişini araştırır. Mesela psikiyatri biliminin akılcı söylemi, deliyi akıl hastası olarak tedip etmenin rasyonel gerekçesini sunar; ya da kriminoloji, suçluyu “ıslahevine” kapatmayı bilimsel olarak meşrulaştırır. Foucault, hakikat rejimleri kavramıyla, her toplumda geçerli sayılan doğruların aslında iktidarca kurulduğunu ve bunların tarihsel olarak göreceli olduğunu göstermeye çalışır. Foucault iktidarı, toplumun en mikro düzeylerine nüfuz eden, bireylerin bedenini ve özünü şekillendiren bir güç ilişkileri ağı olarak görür. Modernitenin akıl ve ilerleme söyleminin altında yatan iktidar tekniklerini açığa çıkararak, modern özgürlük iddialarının sınırlarını gösterir. Onun analizinde eşitlik ve özgürlük, mutlak değerler olmaktan çok, iktidar mücadelesinin sürekli yeniden tanımladığı ve sınırladığı olgulardır. Bu nedenle Foucault, ne tamamen karamsar bir determinizmle iktidarın her şeyi kuşattığını iddia eder zira iktidarın olduğu her yerde direniş de vardır, ne de Aydınlanmacı bir iyimserlikle akıl ve özgürleşmenin zaferini ilan eder. İktidar olgusu her zaman mevcut olduğundan, özgürleşme de ancak yerel mücadeleler yoluyla, belirli iktidar biçimlerini hedef alarak mümkündür. “Foucault, 1968 yılından beri olan şey ve belki de 1968'i ortaya çıkaran şey ciddi biçimde anti Marksist olan şeydir diyordu. Belirli baskı biçimlerine karşı çıkan hareketlerin, bütüncül biçimde sınıf sömürüsü üzerine odaklanan tarihsel materyalizm çerçevesi içine oturtulamayacağına inanıyordu”(Callinicos, 2007, 411).

Karl Marx ve Burjuvazi İktidarı

Karl Marx, içinde var olduğu dönemin eski dönemlerden farklı radikal bir değişim sürecine işaret ettiği konusunda çağdaşları ile hemfikirdir, ancak yeni dönemin iktidarı olan burjuva iktidarını da eleştirir. Marx, burjuvazinin uluslararası pazarlara açılmasını, feodalizm, ataerkil düzen ve pastoral yapı gibi geleneksel ilişkileri değişime uğratmasının ardındaki rasyonaliteyi anlar, kabul eder; ancak burjuvazinin istekleri uğruna toplumun ödemek zorunda kaldığı bedelleri de görmezden gelemeyiz ve bu konuda eleştirilerini ortaya koyar. Karl Marx, yine de burjuvazinin tutarlılığını sorgulamaz. Burjuvazinin yani aklın ve bilimin ürettiği bilginin, insan mutluluğunun aracı olduğu konusunda hemfikirdir. Marx'ın eleştirilerinin hedefi bu mutluluğu paylaşma aracı olan kapitalizme dairdir. Marx'ın emeğin yabancılaşmasına ilişkin eleştirisi bir iktidar eleştirisi olarak karşımıza çıkar. Marx'a göre yabancılaşma olgusu; bireyin veya toplumun eylem veya içinde bulunulan şartlar neticesinde kendi etkinliğinin sonuçlarına, ürünlerine, yan etkilerine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve kendi özgün kapasitesine yabancı duruma gelerek bütünselliğini kaybetmesi eylemlerinin zaman ve mekandan koparılarak amaçlarından bilinçsiz hale dönüşmesi durumudur..

Karl Marx, iktidar kavramını, siyasi iktidar kavramı üzerinden açıklar. Marx, bireyleri toplumsal yaşam alanları içinde değerlendirir; bu sebeple kolektif iktidar anlayışına sahiptir. O'nun yaşadığı dönemin iktidarına ilişkin eleştirisi burjuva sınıfına ait olan kapitalist iktidara dairdir. Kapitalist iktidar, egemen sınıftır yani kapitalist toplumda üretim araçlarından sermayeye sahip olan burjuva sınıfıdır. Marx'ın etkisi ne yazık ki tarihsel süreçte olumlu yönde gerçekleşmemiştir. Steven Lukes iktidarı "Marx modern devlet iktidarını Komünist Manifesto da yer alan ve 1850 yılına kadar olan dönemde benimsediği indirgemeci devlet anlayışına göre, "tüm burjuva sınıfının ortak işlerini yürüten bir komiteden başka bir şey değildir"(Lukes, 1997, 633) diyerek tanımlamıştır.

İktidarın Tanımı ve Kaynağı

Karl Marx'a göre toplumsal iktidar temelde sınıfsal egemenliğin bir aracıdır. Siyasal iktidar ise aslında, bir sınıfın diğer sınıfı baskı altına almasının örgütlenmiş gücünden başka bir şey değildir. Bu anlamda iktidar, kapitalist toplumda üretim araçlarını elinde tutan burjuvazinin elinde yoğunlaşır; ekonomik yapı (altyapı) iktidarın asıl kaynağıdır. Marx açık bir iktidar tanımı yapmasa da, onun perspektifinde iktidar çoğunlukla zor ile özdeşleşir ve egemen sınıfın kendi çıkarlarını toplumun geneline dayatmasıdır. "Sermaye ve emek ilişkisinin, kapitalist ile işçi arasındaki ilişkinin yeniden

üretimi ve yeni üretimi, üretim ve değerlendirme sürecinin başlıca sonucu olarak görülmektedir. Bu toplumsal ilişki, bu üretim ilişkisi, gerçekte sürecin maddi sonuçlarından çok daha önemli bir üründür. Gerçekten, bu süreçte işçi kendi kendini emek kapasitesi olarak ve kendi karşısı olarak sermayeyi üretmekte, kapitalist ise kendi kendini sermaye olarak ve kendi karşısı olarak canlı emek kapasitesini üretmektedir”(Nişanyan, 2008, 417). Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan egemen sınıf, bu ekonomik gücü politik ve ideolojik iktidara da dönüştürerek kendi hâkimiyetini sürdürür. İktidar sıfır toplamı görülür; egemen sınıfın kazancı, ezilen sınıfın kaybıdır. Marx, kapitalist düzende devlet iktidarını da burjuva sınıfının bir aracı olarak görür. Örneğin modern devletin “tüm burjuvazinin ortak işlerini yönetmek üzere kurulmuş bir komite” olduğunu ifade eder. Bu bakış, iktidarın kaynağını ekonomik altyapıya, yani üretim araçlarının mülkiyetine dayandırır. “Marx’a göre burjuva aktivizmindeki ironi, burjuvazinin kendini en zengin olanaklardan koparmak zorunda olmasında yatar. Burjuvazinin açtığı tüm o olağanüstü etkinlik tarzları dururken bu sınıfın mensupları için gerçekten anlam taşıyan tek etkinlik para kazanmak, sermaye biriktirmek, artı değere el koymaktır”(Bermann, 1994, 133).

Toplum, Birey ve İdeoloji: Marx, toplumdaki egemenlik ilişkilerinin ideoloji aracılığıyla gizlendiğini vurgular. “Öncelikle Marx, ideoloji kelimesini, toplumun kalıcılığı için gerekli bir toplumsal onay ve rızanın kendiliğinden ve akla uygun biçimde elde edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda bile toplumların varlıklarını sürdürebilmelerinde etkili olan belli bilinç biçimlerine atfen kullanan ilk yazardır”(Çelik, 2005, 102-103). Egemen sınıf, yalnızca zor yoluyla değil, ideolojik hegemonya kurarak da iktidarını devam ettirir. Aile, eğitim sistemi, din, hukuk, medya gibi üstyapı kurumları, mevcut sınıf egemenliğini meşrulaştıran fikirleri yayar. “Marx’ın kutsal olan her şeyin dünyevileşmesinden dem vuran sözleri, Tanrının var olmadığına dair 19. Yüzyıl materyalizminin standart önermesinden çok daha karmaşık ve daha ilginçtir”(Bermann, 1994, 128). Bu sayede iktidar ilişkileri, sanki doğal ve değişmezmiş gibi bireylere benimsetilir; baskı açıktan görülme bile sömürü devam eder. Marx’a göre modern birey, kapitalist düzende özgür bir bireymiş gibi görünse de aslında ücretli emekçi olarak yaşamını sürdürebilmek için emeğini satmak zorundadır. Bu durum, özgürlük görünümü altında bir bağımlılık ve tahakküm ilişkisi gizler.

Modernite Eleştirisi

Marx, modern kapitalist toplumu ilerlemeci bir tarih anlayışıyla eleştirel biçimde analiz eder. Kapitalizm, feodaliteye kıyasla üretici güçleri muazzam geliştirmiş, ancak beraberinde yabancılaşma, eşitsizlik ve sınıf çatışması

getirmiştir. Marx, kapitalizmi adaletsiz ve kendi iç çelişkileri nedeniyle sürdürülemez görür; ona göre modern toplum, sınıf karşıtıları üzerine kuruludur ve bu çelişkiler nihayetinde proleter devrimle aşılabacaktır. Eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar, liberal toplumda yalnızca kâğıt üzerindedir; gerçek eşitlik, sınıf ayrımlarının ortadan kalkmasıyla mümkün olacaktır. Marx, liberal hukuki eşitliğin ekonomik eşitsizliği gizlediğini düşünür. Gerçek anlamda özgürlük ise, insanların üretim araçları üzerindeki ortak mülkiyeti sayesinde sömürüye maruz kalmadan, yaratıcı potansiyellerini gerçekleştirebildikleri bir komünist toplumda hayat bulacaktır. Marx, rasyonalite konusunda Aydınlanma düşüncesini büyük ölçüde paylaşır; tarihsel gelişimin bir mantığı olduğuna ve işçi sınıfının bu süreci bilinçli bir şekilde ilerleterek kurtuluşa ulaşacağına inanır. Ancak mevcut düzende rasyonel görünen serbest piyasa yasaları, hukuk sistemi gibi toplumsal düzenlemelerin aslında egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden ideolojik bir karakter taşıdığını savunur. Dolayısıyla Marx'ın iktidar anlayışı, eşitsizlik üreten ekonomik yapıya kökten eleştiri getirir ve özgürlük eşitlik ideallerini ancak bu yapı dönüşürse gerçek anlamda hayata geçecek kavramlar olarak görür.

Friedrich Nietzsche'nin İktidar Algısı

Nietzsche'nin iktidar anlayışında güç öteki dünyada ya da başka yerde değil yaşamın kendisindedir. Eyleyen ile eylem arasında fark yoktur. İnsan kendi bütünlüğünde var olur, eylem yaşamın gerçekliğidir, eyleme eşlik etmeyen bilgi ise lükstür. Bu nedenle insan tanımı, bilginin hangi eyleme yol açtığını bilmekle mükelleftir. Güçlü bir yaşam yaratmak zorunluluğundadır, yaratma ise bu dünyadadır. Nietzsche'nin üst insanı iktidar talep eden, gücü isteyen, yaratan asil insandır. Asil insan değerler yaratarak ilk olarak her şeye belirli bir yücelik atfeder(Lukes, 1997, 633) .

Nietzsche için güç istenci, hayatın tüm değerlerinin kaynağıdır. Nietzsche'nin Tanrının ölümünü ilan etmesi, yaşamın olumlanma mecburiyetini getirir. Nietzsche'nin iktidarı güç istenci olarak tarihin her döneminde ve her ilişkide gören yaklaşımı onun düşüncelerinin siyasi ideolojiler eksenine çekilmesine engel olamamıştır. “O'nun eserlerinde siyasi bir doktrin veya ideoloji yoktur; demokrasi, devlet, sosyalizm, liberalizm eleştirileri, modern dönemde dini liderlikten, siyasi liderliğe geçen bireylere yöneliktir. Bütün bu eleştiriler modern dönemin eleştirileridir ve Nietzsche'nin nihilizm anlayışı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Nietzsche'nin modern dönemin siyasi yapılarına ilişkin eleştirilerini bir yere bağlamak gerekirse bağlanabileceği tek yer yine Nietzsche'nin “amor fati” sidir”(Marshall, 1999, 456-457).

İktidarın Tanımı ve Kaynağı

Friedrich Nietzsche, iktidar kavramına ahlak felsefesi ve insan doğası açısından yaklaşır. O, iktidar denildiğinde, en temelde canlıların sahip olduğu güce sahip olma istencini anlar. Nietzsche'ye göre hayatın itici özü güç istemidir; tüm canlılar güçlerini artırmaya yönelik bir iradeyle davranırlar. Nietzsche bir aforizmasında “İyi nedir? – İnsanda güç duygusunu, güç istencini, bizzat gücü yükselten her şey” derken; “Kötü nedir? – Zayıflıktan doğan her şey” diyerek “iyi” yi güçle özdeşleştirirken, “kötü” yü de güçsüzlükle özdeşleştirir. Burada söz konusu olan, dar anlamıyla siyasi iktidardan ziyade, bireyin kendi yaşam enerjisi ve yaratıcı kudretidir. Nietzsche'nin güç istenci, bir kişinin başkalarını zorlaması değil, öncelikle kendi kendini aşması, engelleri yenerek varoluşunu güçlendirmesidir. O yüzden Nietzsche, iktidarı ele alırken geleneksel ahlâkın ötesine geçen bir perspektiften bakar: Güç, yani iktidar, yaşamın olumlanmasıyla ilgilidir ve hayatta kalmanın değil, üstün gelmenin, direnci yenmenin hazzıyla ilgilidir.

Toplum ve Birey: Ahlâkî İktidar ve Modernite Eleştirisi

Nietzsche'ye göre toplumlarda iktidar, sadece fiziksel veya politik zorlama ile değil, ahlâk değerleri yoluyla da kuruludur. Tarihsel olarak “efendi ahlakı” ve “köle ahlakı” şeklinde iki temel ahlâk tipi tanımlar. Efendi ahlakı, soyluların ve güçlülerin değer sistemi olup iyiyi, güçlü, soylu ve hayatı dolu dolu yaşayan ile özdeşleştirirken; köle ahlakı, güçsüzlerin tepkisel olarak geliştirdiği değerler sistemidir ve güçlülerin değerlerini kötü ilan edip zayıflığı erdem haline getirir. “Nietzsche, iyi ve kötü değerlendirmelerinin, yönetici sınıfın kendini ve kendi yaşam tarzını doğrulamasına izin veren aristokratik toplumlarda ortaya çıktığını savunur. Ortak özellikleri bireyin başkalarının yararına kendini inkar etmesi düşüncesi olan Hristiyan ve modern ahlak anlayışlarında, açık bir isyan olmaktan çok, soyluların ahlak değerlerini tersine çevirme biçimini alan ince isyan, toplumun aşağı kesimlerinin efendilerine isyan etmesinden kaynaklanır”(Callinicos, 2004, 182). Nietzsche'nin moderniteye eleştirisi işte bu noktada devreye girer.

Hristiyanlık ve modern demokratik idealler Eşitlik, alçak gönüllülük, evrensel insan hakları gibi idealler Nietzsche'ye göre aslında köle ahlakının zaferidir. Zayıf olanların duyduğu hıncın sonucu, güçlüleri kınamak ve herkesin eşit olduğu bir sürü ahlakı oluşturmak için geliştirilmiş değerler sistemi modern ahlakın da temelidir. Nietzsche bu nedenle modern toplumdaki eşitlik fikrine derin bir şüpheyle bakar; eşitlik talebi, üstün nitelikli bireyleri aşağıya çekerek sıradanlığı yüceltir. Nitekim Nietzsche'nin felsefesinde herkesin eşit değeri ve haysiyeti olduğu yönündeki modern

liberal ahlaki ilke geçerli değildir; o açıkça eşitlik karşıtı bir konumdadır ve “her bireyin eşit değeri vardır” varsayımını reddeder. Nietzsche, özgürlük kavramını da bu çerçevede sorgular; çoğunluğun bahsettiği herkesin fikrini söyleyebilmesi gibi bir özgürlük yerine, seçkin birkaç bireyin kendi değerlerini yaratabilme özgürlüğünü önemser. Üstün insan idealiyle kastettiği birey, sürü ahlakından kopup kendi iradesini üstün bir hayat projesine dönüştüren, kendini aşan bireydir. Bu anlamda özgürlük, çok az bireyin erişebileceği bir kendini gerçekleştirme sürecidir. Rasyonalite konusuna gelince, Nietzsche, Aydınlanma’nın salt akılcı ve bilimci tutumunu eleştirir. Ona göre modern uygarlık, akli ve bilimi putlaştırıp hayata anlam veren sezgi, sanat, trajedi gibi güçleri değersizleştirmiş, bu da nihilizme yol açmıştır. Nietzsche, aklın eleştirel kullanımını reddetmez fakat yaşam karşıtı bulduğu soyut ahlakçılık ve bilimsel dogmatizmi eleştirir. Özellikle Socrates’ten beri gelen rasyonel düşünce geleneğinin, içgüdüleri ve güçlü duyguları baskıladığını söyler. Sonuç olarak Nietzsche’nin iktidar anlayışı, ahlaki ve kültürel düzeydedir: Modern toplumda iktidar, sürü zihniyeti ve onun “eşitlikçi” değerleriyle egemenlik kurmuştur; buna karşılık gerçek anlamda güçlü birey, bu değerleri tersine çevirip kendi iktidarını (yaratıcı gücünü) ortaya koyandır. Nietzsche, moderniteyi çöküş ve nihilizmle malul görürken, buna çözüm olarak yeni değerlerin yaratılmasını ve insanın kendini aşmasını önerir. Eşitlik ve geleneksel özgürlük anlayışını bir yanılsama veya zayıfların komplosu olarak görmesi bakımından, bu konularda Marx ve liberal düşünceden keskin biçimde ayrılır.

Max Weber ve İktidar Kuramı

Max Weber’in iktidar kavramına ilişkin kuramları sosyal bilimlerin de temel kuramları olmuştur; çünkü Weber, Nietzsche’nin rasyonalizm eleştirisi üzerindeki felsefe örüntüsünü yok sayıp sosyoloji bağlamında tartışmıştır. Weber’in iktidar kavramı çerçevesinde tartıştığı temel kavramlar; egemenlik, egemenliğin kaynakları, bürokrasi ve kapitalizmin, protestan ahlakına dayalı rasyonalizasyonudur. Modern dönem öncesi toplumlar din, gelenek veya kişisel karizma gibi irrasyonel inançlar veya düşünce sistemine dayanırken, modern toplum yapılanması, mantığa ve kendi düşünce ve örgütlenme sisteminin asıl temel olarak akla başvurur. “Weber, anlamaya yönelik yöntem çerçevesinde iktidara yönelik en kapsamlı tanımı yapar; bu tanım iktidarı eşitsizliği içeren asimetrik bir ilişki olarak görür. Erk, bir toplumsal ilişki içinde, neye dayalı olursa olsun, kendi istencini, dirençleri bile aşıp yerine getirebilme olasılığını anlatır”(Giddens, 1999, 51) der. Weber’e göre iktidar bir yeterlilik göstergesidir. İktidar, toplumsal aktörlerden herhangi birinin, gücünü nereden aldığı önemli olmaksızın diğerlerine rağmen kendi iradesini

gerçekleştirebilme yetisidir. Bu tanıma göre her süreçte ve her ilişkide iradesi gerçekleşen aktör, iktidar olarak görülür.

İktidarın Tanımı ve Kaynağı

Max Weber, iktidarı toplumsal eylem ve otorite kavramları çerçevesinde tanımlar. Max Weber, iktidar; bir toplumsal düzende, bir öznenin dirençle karşılaşması durumunda bile yine kendi iradesini kabul ettirmesi sonucudur şeklinde tanımlama yapar. Bu değerlendirme, iktidarı bir bireyin ya da grubun diğerleri üzerindeki isteğini dayatma kapasitesi olarak ortaya koyar. Ancak Weber, iktidar ile meşru otorite arasında önemli bir ayrım yapar. Ona göre her iktidar ilişkisinin meşru olarak kabul edilmesi gerekmez; zora dayalı, çıplak iktidar da mümkündür. Toplumda iktidar farklı kaynaklardan gelebilir: ekonomik güç, sosyal statü veya örgütsel konum. Weber bu üçünü, toplumsal statü gruplarının ve sınıfların temeli olarak sıralar. Weber özellikle meşruiyet temeline dayanan üç tip otoriteyi ünlü sınıflandırmasında ortaya koymuştur: Geleneksel otorite meşruiyetini gelenek ve alışkanlıklardan alır, karizmatik otorite meşruiyet kaynağı liderin olağanüstü nitelikleri veya kutsal ve karizmatik kabul edilmesidir. rasyonel ve hukuki otorite meşruiyetini yazılı kurallar ve yasalardan alır. Weber'in bu tasnifi, modern toplumda iktidarın kaynağının giderek akılcı-hukuki zemine kaydığını, geleneğin ve karizmanın ikincil hale geldiğini belirtir. Nitekim Weber, modern devletin meşru fiziksel şiddet tekeline sahip olduğunu söyler; burada bahsi geçen "meşru" vurgusu, iktidarın hukuk düzenine dayanmasına işaret eder. Max Weber ayrıca, siyasal iktidarın dağılımını analiz ederken Marx'tan farklı olarak, sadece ekonomik sınıfa bakmaz; bürokrasi ve devlet elitlerinin özerk gücüne dikkat çeker. Marx kapitalist toplumda politik iktidarın burjuvazinin ekonomik egemenliğinin bir yansıması olduğunu savunurken, Weber modern toplumun belirleyici özelliğinin rasyonelleşme ve buna bağlı gelişen karmaşık devlet bürokrasileri olduğunu ileri sürer. Weber'e göre sanayi toplumlarında gerçek iktidar, üretim araçlarını ellerinde bulunduranlardan ziyade, büyük ölçekli bürokratik organizasyonların yöneticilerinin eline geçebilir, çünkü bürokrasi, toplumu idare eden somut mekanizmadır.

Toplum, Birey ve Modernite Eleştirisi

Max Weber, modern toplumu, rasyonalizasyon süreciyle karakterize eder. Ona göre modernite, geleneksel değer ve inançların çözümlenerek, yerine hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve kontrol edilebilirlik ilkelerinin egemen olması demektir. Bu dönüşüm en iyi bürokrasi örneğinde görülür: Bürokratik örgütlenmeler, açık bir hiyerarşi, iş bölümü, yazılı kurallar ve liyakat esasına göre işlerler ve bu sayede son derece etkin ve düzenli bir yönetim sağlarlar.

Ancak Weber, bu sürecin karanlık yönlerine de işaret eder. Modern bürokrasi, amaçlarına ulaşmada etkin olsa da, aynı zamanda insanları demir kafes içine hapsedme potansiyeline sahiptir. Bürokratik iktidar, herkesin formel olarak eşit kurallara tabi olduğu, ama bireysel yaratıcılık ve özgürlüğün daraldığı bir dünya yaratır. Max Weber, rasyonelleşmenin getirdiği dünyanın büyü bozumu ile, modern insanın anlam arayışında bir boşluk hissedebileceğini söyler.

Modernite Eleştirisi

Max Weber, açıkça bir modernlik karşıtı tavır almamış olsa da, modern toplumun problemlerine çok nüfuzlu bir eleştiri getirmiştir. Özellikle kapitalizmin ve bürokrasinin ilerlemesiyle birlikte, insanların geleneksel inanç ve değerlerinin gerilediğini, fakat yerini her zaman tatmin edici yeni değerlerin almadığını gözlemlemiştir. Sonuç, amaçsız bir araçsallık olabilir: Bürokratlar kural uygulamayı amaç haline getirirken, asıl insani amaçları unutulabilir ya da göz ardı edebilirler. Weber, sosyalizm gibi alternatiflerin de bu sorunu çözemeyeceğini, aksine devlet bürokrasisini daha da güçlendirebileceğini düşünür.

Eşitlik, Özgürlük, Rasyonalite

Max Weber'in iktidar anlayışında eşitlik, daha çok hukuki-formel anlamdadır. Rasyonel-hukuki otorite altında herkes kural olarak yasa önünde eşittir ve bu liberal bir değer olarak görülür, ancak Weber toplumsal statü ve sınıf farklılıklarının fiyiyatta devam ettiğini vurgular. Hatta modern toplumda sınıf, statü ve parti konumlarının farklı dağılımları nedeniyle çok boyutlu bir eşitsizlik yapısı vardır. Özgürlük bakımından Weber, karizmatik liderliğin ve siyasi katılımın önemine inanırdı, ancak genel olarak kitlelerin geniş ölçüde temsili demokrasi yoluyla sınırlı bir katılımı olabileceğini, bireylerin karar alma süreçlerinden uzaklaştığını görür. Bürokratik yönetim altında birey, belirli prosedürlere uymak zorunda bir dişliye dönüşebilir. Max Weber, bu yüzden liberal demokrasiyi umutsuz bir iyimserlikle destekler: En iyi hükümet biçiminin rekabet eden siyasi liderler ve partiler aracılığıyla, bürokrasinin sınırlanabildiği bir sistem olduğunu düşünür, fakat bunun bile gerçek anlamda vatandaşların özgürlüğünü tam sağlayamayabileceğini belirtir. Weber'in kendisini ümitsiz bir liberal olarak tanımlaması bu yüzdendir. Rasyonalite ise Weber'in anahtar kavramıdır: Moderniteyle gelen rasyonel düşünce ve örgütlenme ilkeleri toplumu kökten değiştirmiştir. Weber, araçsal aklın üstünlüğünün, değer aklını geri plana ittiğini, bunun da insanlığa hem büyük ilerlemeler hem de duygusal ve ruhsal tatminsizlik getirdiğini söyler. Özetle söylemek gerekirse, Weber'in iktidar analizi,

modern toplumun sosyolojik bir çözümlemesidir: İktidar, sadece ekonomik çıkar meselesi değil, aynı zamanda meşruiyet, otorite tipleri ve örgütsel yapı meselesidir. Modern çağda iktidarın kurumsallaşması ve onu şahsi zulüm şeklinden daha soyut ama daha nüfuz edici bir hale getirmiştir. Weber, Marx'ın vurguladığı sınıf iktidarını kabul etmekle birlikte, modern devlet elitlerinin ve bürokrasinin görece özerk ve belirleyici gücüne dikkat çekerek iktidarın kaynağı konusunda daha çoğulcu bir perspektif sunar.

Teorisyenlerin İktidar Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

İktidar tanımı açısından karşılaştırma

Karl Marx

Marx'a göre iktidar; bir sınıfın diğerini baskı altına alma aracıdır; özünde sınıf egemenliği ve zora dayalı hakimiyet anlamına gelir.

Friedrich Nietzsche

Nietzsche, iktidarı; yaşamın temel itici gücü olan güç istenci düzleminde ele alır; iktidar; gücü artıran, ahlaken iyi olan ve üstün kılan her şey şeklinde tanımlanır.

Michel Foucault

Her ilişkide kendini belli eden, her yerde mevcut güç ağı şeklinde tanımlar; ve ona göre iktidar belirli bir öznenin mülkü değil, söylem ve pratiklerde vücut bulan dağınık bir güç durumudur

Max Weber

Weber'e göre iktidar, bir toplumsal ilişkide, bireyin başkalarının direncine rağmen iradesini kabul ettirebilme olasılığıdır. İktidar, herhangi bir aktörün kendi isteğini dayatabilme şansı olarak tanımlanır.

Liberal düşünürler açısından

İktidar bireysel rıza ile sınırlanmış meşru bir otoritedir. İktidar yetkisi, toplumsal sözleşmeye dayalı yönetme yetkisidir. Devletin iktidar yetkisi, hukuka uygun olduğu sürece meşrudur ve hakların korunmasına hizmet eder.

İktidarın kaynağı açısından karşılaştırma

Karl Marx

İktidarın kaynağı ekonomik altyapı yani üretim araçlarının mülkiyetine sahiptir. İktidarı belirleyen, üretim ilişkilerindeki egemen konumdur;

burjuvazi ekonomik gücü sayesinde siyasal ve ideolojik iktidarı da kontrol eder.

Friedrich Nietzsche

Nietzsche'ye göre iktidarın ana kaynakları: Bireysel güç ve yetkinliktir. Toplumda iktidarın formu ahlak üzerinden belirlenir: "efendi" tiplerin yaratıcılığı "köle" tiplerin hıncı. İktidar, üstün niteliklerin kendini dayatmasından gelir.

Michel Foucault

Foucault iktidarın kaynakları olarak bilgi ve söylemi öne getirir. İktidar, bilim, eğitim, medya gibi kurumlar aracılığıyla dağılmıştır; belirli bilgi türleri egemen söylem haline gelerek topluma hükmeder. Ayrıca hapishane ve hastane gibi kurumlardaki disiplinler teknikler iktidarın kaynağıdır.

Max Weber

Weber'e göre ise iktidar çoğul kaynaklıdır. Ekonomik sınıf, statü prestij, parti veya örgütsel konum iktidar sağlayabilir. Modern toplumda bürokrasi ve meşru şiddet tekeli önemli iktidar kaynağıdır; geleneksel, karizmatik, rasyonel ve hukuki otorite tipleri meşruiyet sağlar.

Liberal düşünürler açısından

Liberalistler iktidarın kaynağını; halkın onayı ve hukuki düzen olarak belirtirler. İktidarın meşru kaynağı bireyin rızası ve toplumsal sözleşmedir. Anayasa, yasa ve kurumlar bu rızanın ifadesidir. hanedan, kilise gibi geleneksel ve keyfi kaynaklar, modern liberal düzende reddedilir.

Toplum birey ilişkisi açısından karşılaştırma

Karl Marx

Marx'a göre toplum, çıkarları uzlaşmaz sınıflardan oluşur; iktidara sahip olanlar, egemen sınıfın ideolojisiyle bireylerin bilinçlerine dek nüfuz eder. Toplumdaki bireyler, kendi konumlarını çoğunlukla fark etmeden ideolojik aygıtlarca şekillendirilir; Eğitim ve din alanlarındaki üstyapı kurumları bireyi itaatkâr kılar.

Friedrich Nietzsche

Nietzsche'ye göre toplum tanımlaması, sürü yani kitle ile seçkin bireyler ayrımını doğurur. Egemen değerler, yani köle ahlakı zayıf çoğunluğun ürünüdür ve bireyi sürüye uygun hale getirir. Güçlü birey, üstün insan topluma karşı kendi değerlerini yaratmaya çalışır. Birey ve toplum çatışma halindedir, sıradan bireyler çeşitlik isterken, dahiler ayrıkçı görünürler.

Michel Foucault

Toplum, iktidar ilişkilerinin toplamıdır; birey, iktidarın hem nesnesi hem öznesidir. Bireyler, iktidar mekanizmaları tarafından tanımlanan normale uydurulur. Disipliner kurumlar toplumunda bedenler terbiye edilir. İktidar, bireyleri özneleştirir ve kendi kendini denetleyen özneye dönüştürür. Ancak birey bu düzlemde tamamen pasif değildir; her birey iktidara küçük de olsa direnme yetisine sahiptir.

Max Weber

Toplum, rasyonel örgütler ve hiyerarşiler etrafında örgütlenir; birey, kurumsal roller içinde hareket eder. Birey ile toplumsal yapı arasındaki ilişki, artan bürokratik bağımlılık ile karakterize olur: Modern birey, büyük örgütlerin (devlet, şirket) kurallarıyla kuşatılmıştır. Karizmatik liderlik veya demokratik katılım, bireye sınırlı etki alanı sunar.

Liberal düşünürler açısından

Toplum, bireylerin özgür etkileşim alanı olarak görülür; birey, toplumun temel birimidir ve hakları toplumdaki önce gelir. Toplumsal düzen, bireylerin rasyonel tercihlerinin sonucudur. Birey-toplum ilişkisi işbirlikçidir: Bireyler, kendi çıkarlarını korumak ve ortak iyiyi sağlamak için iktidarı yani devleti kurarlar ve denetlerler.

Modernite eleştirisi açısından karşılaştırma

Karl Marx

Kapitalist modernite, büyük bir üretim atılımı getirirken aynı zamanda yabancılaşma ve sömürüyü derinleştirir. Marx, modern hukukun ve devletin tarafsız görünüşü altında sermaye birikimini koruduğunu belirtir; bu yönüyle modernite, yeni bir sınıf diktatörlüğü barındırır. Ancak modernite aynı zamanda sosyalizm için maddi koşulları yaratır.

Friedrich Nietzsche

Modernite, nihilizmi ve sürü zihniyetini doğurmuştur. Tanrı'nın ölümüyle eski değerler çökmüş, yerine hayatı yücelten yeni değerler konulamamıştır. Demokrasi ve eşitlik söylemi, mükemmellik arzusunu öldüren "son insan" tipini yaratır. Nietzsche, modernitenin insanı konforlu ama amaçsız hale getirmesini sertçe eleştirir; dekadanlık yani yozlaşma tespit eder.

Michel Foucault

Modernite, akıl ve bilimin iktidarını tesis ederek bir yandan ilerleme sağlamış, diğer yandan her bireyi nüfuz eden disiplin mekanizmalarını yaygınlaştırmıştır. Foucault, akılcı kurumların (hapishane, tımarhane, klinik,

okul) doğuşunu analiz ederek, modernitenin iddia ettiği özgürleşmenin yanı sıra incelmış bir tahakküm yarattığını gösterir. Aydınlanma'yı ne tamamen reddeder ne de yüceltir; eleştirel bir mesafe alır.

Max Weber

Weber'e göre modernite, dünyanın bürokratikleşmesi ve rasyonelleşmesi demektir. Weber, bunu kaçınılmaz bir süreç olarak görür fakat sonuçlarından endişe duyar: "Demir kafes" metaforuyla, akılcılaştıran toplumda insanların özgünlüğünü ve maneviyatını kaybedebileceğini belirtir. O, modernliği açıkça reddetmez ancak büyü bozumu ve değer erozyonu gibi kavramlarla modern hayatın anlam kaybına uğrayabileceğini vurgular.

Liberal düşünürler açısından

Liberal düşünürler, moderniteyi genellikle olumsuzlayıcı yönden değerlendirir. Feodalizm ve mutlakiyetçiliğin yıkılması, özgür bireyler toplumu, bilim ve teknolojiye ilerleme, hukukun üstünlüğü modernitenin kazanımlarıdır ve liberallerce savunulur. Bununla birlikte, bazı liberaller modern toplumda çoğunluk baskısı, bireycilik erozyonu veya aşırı merkeziyetçilik gibi risklere dikkat çekmiştir. Genel olarak liberalizm, moderniteye yönelik bir eleştirel duruştan ziyade, onu geliştirme çabası içindedir.

Eşitlik, Özgürlük, Rasyonalite Yaklaşımı açısından karşılaştırma

Karl Marx

Eşitlik

Kapitalizmde yalnızca biçimsel olarak yasal anlamda bir eşitlik vardır; gerçek eşitlik üretim araçlarının ortaklaşmasıyla, sınıfların sönümlenmesiyle gelecektir.

Özgürlük

İşçi sınıfı için mevcut özgürlük aldatıcıdır alışveriş özgürlüğü vardır ama aç kalmamak için çalışmaya mahkûmiyet); gerçek özgürlük, sömürünün ortadan kalktığı kolektif düzendedir.

Rasyonalite

Tarihsel gelişim rasyonel bir süreç izler, ancak kapitalist rasyonalite, insanı nesneleştiren bir araçsallığa sahiptir. Marx, bilimsel sosyalizm öğretisi olarak eleştirel aklı kullanarak ideolojik sahte bilinçten kurtulmayı önerir.

Friedrich Nietzsche

Eşitlik

Nietzsche insanların eşit değerde olduğu fikrine karşı çıkar; eşitlik ideali, sürü ahlakının ürünüdür ve üstün olanı bastırır.

Özgürlük

Nietzsche özgürlüğü sürü özgürlüğü olarak irdeler. Sürü için özgürlük, risk ve sorumluluktan kaçış haline gelmiştir; gerçek özgürlük, ancak üstün bireylerin kendi iradelerini gerçekleştirmesiyle anlam kazanır.

Rasyonalite

Aşırı rasyonalite, hayatı mekanikleştirir; Nietzsche, içgüdü ve trajik duyguyu yücelterek modern akılcılığın kuru ve hayat karşıtı yönünü eleştirir. Yine de kendisi de felsefi argümanlarında keskin bir rasyonel analiz uygular; onun derdi, rasyonalitenin hayatı destekleyen yönünü öne çıkarmaktır.

Michel Foucault

Eşitlik

Foucault için bu, söylemsel bir kavramdır; her toplum eşitlik söylemini kullanarak bile aslında normal-dışlı, sağlıklı-hasta gibi ayrımlar yaratır. O, eşitlik terimini normatif kullanmaz, fakat iktidarın mikro mekanizmalarının eşitsizlik ürettiğini gösterir.

Özgürlük

Mutlak özgürlük yoktur; her birey iktidar ağında konumlanmıştır. Ancak yerel özgürleşme imkanları hep vardır. Foucault, direnişi iktidarın ayrılmaz bir parçası sayar.

Rasyonalite

Modern rasyonalite, iktidarın dilidir. Foucault, evrensel akıl eleştirisi yerine, her dönemin rasyonel söyleminin tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini inceler. Akıllı, özgürleştirici bir araç olmaktan ziyade, güç ilişkilerinin aracı olarak deşifre eder, ancak Kant'ın "Aydınlanma nedir?" sorusuna yanıtında eleştirel aklın önemli olduğunu da teslim eder.

Max Weber

Eşitlik

Modern toplumun temel ilkesi; hukuk önünde eşitlik ve fırsat eşitliği savunulur. Weber, bu eşitliğin pratikte sınıf ve statü farklılıklarıyla sınırlandırıldığını söylese de, liberal düzende asgari eşit yurttaşlık esastır.

Özgürlük

Weber, temel olarak liberal değerleri benimsemiştir; bireyin ekonomik, dini, politik tercih özgürlüklerini önemser. Ancak sosyolojik olarak, modern bürokrasi ve kitle toplumu özgürlüğü tehdit eder ve kişinin seçimleri sistem tarafından kuşatılır. Rasyonalite

Max Weber rasyonaliteyi, pozitif ve kaçınılmaz bir süreç olarak görür, ama duygusal ve değer boyutunu kaybetmekten korkar. Yani araçsal akıl kullanımı ilerlerken, insani akıl değeri gerileyebilir. Weber için ideal olan, her ikisinin dengede olmasıdır.

Liberal Düşünürler açısından

Eşitlik

Liberaller için toplumun her bireyinin bir oy hakkı olması ve yasaların eşit uygulanması gibi yasal ve siyasal kriterler vazgeçilmezdir. Fırsat eşitliği de idealize edilmiştir; ancak sonuç eşitliği hedeflenmez, farklılık ve rekabetçi yapı teşvik edilir.

Özgürlük

Liberal düşünürlere göre özgürlük birincil değerdir. İfade hürriyeti, din ve inanç hürriyeti, ekonomik piyasa özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi kriterler, toplumun gelişmesinin hem aracı, hem de amacı sayılır. Bu özgürlüklerin korunabilmesi için de kuvvetler ayrılığı, temel haklar anayasası gibi güvence mekanizmaları oluşturulur.

Rasyonalite

Liberal düşünce yapısı, akıl yoluyla ilerlemeye inanır. Bilimsel yöntem, eğitimin önemine, kamusal tartışmaya önemle vurgu yapar. Devlet yönetiminin yay iktidarın akla uygun, rasyonel ve şeffaf olması gerektiğini savunur. Modern ekonomide düzenlemesi içinde de, rasyonel birey varsayımıyla piyasa mekanizmasının verimliliğine inanılır.

Tartışma ve Sonuç

Bu bölüme kadar ele aldığımız düşünürleri bir tasnife tâbi tutmak gerekirse iki ana eğilim olduğu kolayca anlaşılabilir. Bu eğilimlerden birisi Nietzsche'nin başlattığı Nietzsche, Weber, Foucault geleneği diğeri ise kurucu babasının adını taşıyan Marxist gelenektir. Bu iki geleneğin ortak noktası bu sosyal bilimcilerin modern, ortaya koydukları iktidar tartışmalarının ise modernite eleştirisi olmasıdır. Marx'da bu eleştiri modern bir olgu olarak kapitalizm eleştirisi, Nietzsche ve Weber'de rasyonalizm eleştirisi, Foucault'da çağdaş toplumun eleştirisi olarak karşımıza çıkar(Lukes, 1997, 643-644).

Weber ve Foucault, Nietzsche'nin başlattığı düşünce dünyasına egemen akılcılığın iktidarına dair felsefi eleştiriye geliştirerek sosyoloji başta olmak üzere insan bilimlerine taşımışlardır. Oysa Marx, akılcılığa duyduğu güven ile toplumsal hayatın üretim biçimine egemen olan kapitalizmi eleştirmiştir. Marx'ın kapitalist iktidarın zaafalarını tartışmaya açması ilerleyen dönemde bireylerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışma saatlerinin düzenlenmesi gibi pek çok konuda iyileştirilmeye gidilmesini sağlamıştır. Ancak Marx'ın kapitalizme alternatif olarak geliştirdiği teori akılcılığın girdabına düşmekten kurtulamamış, Nietzsche'yi haklı çıkararak bir başka hakikatler miti olarak sosyal bilimlerde yerini almıştır(Lukes, 1997, 633).

Karl Marx, diğer üç düşünürün aksine içinde yaşadığı iktidarı eleştirmek, çözümlemek ve incelemek ile kalmamış farklı bir iktidar kurgulamaya çalışmıştır. Marx, bu toplum kurgusunu kapitalizmin en büyük gediği olarak gördüğü eşitlik prensibi üzerine oturtmaya çabalar. Dolayısı ile Marx ile Nietzsche arasındaki akılcılıktan başka bir diğer kırılma noktası eşitliktir. Marx, kapitalizmin eşitsizlik üreten doğasından dolayı sıkıntılıdır, sömürü kavramını tartışmaya açar. Nietzsche ise eşit toplum olasılığını en baştan yadsır. O'nun düşüncesinde üst insanlar ve diğerleri ebedi dönüş içinde her zaman var olacaklardır.

Sonuç

Karl Marx, modern toplumların yapısal olarak özgür toplum olmadığını altını çizer, modern toplum tanımlanması gerekirse ve Foucault tarafından çözümlendiği üzere; modern toplum, gözetim toplumudur. Bireyselleşme adı altında toplumdaki bireyler, insani yanlarına yabancılaşmakta atomik parçalara bölünmüş özgün kölelere dönüşmektedir. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Karl Marx ve Friedrich Nietzsche için referans noktasıdır. “Sol Hegelci eleştiri, pratiğe dönüp devrim için harekete geçmiş aklın açığa çıkmak için bekleyen tarihsel olarak birikmiş potansiyelini, onun bozulmasına ve burjuva dünyanın onu tek taraflı akılcılaştırmasına karşı harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Sağ Hegelciler, devlet ve dinin özünün burjuva toplumunun huzursuzluğunu yaratan devrimci bilincin özneliği yerini statükonun akılcılığındaki nesnel iç görüye bıraktığında telafi edilebileceğine ilişkin inancında Hegel'i izlemişlerdir(Baumann, 2003, 167).

Nietzsche'nin Hegel eleştirisi, Marx'ın Hegel eleştirisi gibi akılcılığın sınırlarına dayanan kısıtlı bir eleştiri değildir. Hegel, gerçeğin aklın ürünü ve rasyonalitenin cisimleşmesi olarak görülmesini istiyordu(Bauman, 2003, 167). Bu çaba Nietzsche'nin tam da eleştirilerinin merkezindedir. Nietzsche

ile akıllı üst konumundan indirerek bütün açıklamaların iktidar savaşı olduğunu ileri sürer.

Marx ve Nietzsche ile karşılaştırıldığında Weber'in ikisinin ortasında birleştirici özellikleri ortaya çıkar. Max Weber, iktidar için ne tamamen toplumsal etmenlere, ne de tamamen bireysel etmenlere bağlı çözümlemeler yapar. Olay ve olguların hedeflenen ve hedeflenmeyen amaçlarını tespit ettikten sonra, iktidar kavramının yan etkilerini ortaya koyar. Weber, bir taraftan Marx gibi toplumsal olguları açıklarken, bir taraftan Nietzsche gibi bireylerin bu olgulardaki şahsiyetlerini gözlemleyerek, etkilerini çözümler. Marx, fikirlerin toplumsal boyutunu vurgularken, Nietzsche, fikirlerin bireysel boyutunu vurgulamıştır oysa Weber, fikirlerin; siyasal, ekonomik, düşünsel, ruhsal ve dinsel dinamiklerin iç gelişimi doğrultusunda şekillendiğini açıklamaya yönelir. Nietzsche her ikisinin de devrimci umut ve ona tepki şeklinde kendisini gösterdiği tüm bir sahne oyununun dramaturjisinin maskesini düşürmek istedi. Öznede odaklanan ve kuruyup amaçlı akılcılığa büzülen bir aklın eleştirisinden diyalektik sorunu uzaklaştırdı; genç Hegelcilerin onun yüceltilmesiyle ilgili yaptıkları gibi, bir bütün olarak akılla ilişkilendirdi: Akıl, oldukça parlak bir biçimde gizlendiği güçten, güç istencinden başka bir şey değildir (Bauman, 2003, 168).

Kaynakça

- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bermann, M. (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Callinicos, A. (2004). *Toplum Kuramı*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Callinicos, A. (2007). *Toplum Kuramı*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Cox, A. and Furlong, P. (1985). *Power in Capitalist Societies*, New York, St. Martin's Press.
- Çelik, N. B. (2005). *İdeolojinin Soykütüğü: Marx ve İdeoloji*. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Dursun, D. (1997). *Siyaset Bilimi*. İstanbul, Beta Basım A.Ş.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin Tarihçesi*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2008). *Özgürlükten Kaçış* (Ş. Yeğin, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Lukes, S. (1997). *İktidar ve Otorite*. In T. Bottomore & R. Nisbet (Der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Ankara: Verso Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (2008). *Grundrisse: Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma* (S. Nişanyan, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Oktay, C. (1997). *Siyasal Sistem ve Bürokrasi*, İstanbul, Derin Yayınları.
- Olgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztekin, A. (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Canetti, E. (2010). *Kitle ve İktida*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.